

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Б.П. ЯЦЕНКО, В.К.КІПТЕНКО

**ТЕОРІЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА ТА
РЕГІОНОЗНАВСТВА**

**Навчально-методичний комплекс
для студентів спеціальності
С6 «Географія та регіональні студії»
галузі знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні
відносини»**

КИЇВ – 2026

УДК 911.9 (502:504)

Яценко Б.П., Кіптенко В.К.

Теорія географічного країнознавства та регіонознавства: навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності С6 «Географія та регіональні студії» (електронне видання) / Б.П. Яценко, В.К.Кіптенко. – К., 2026. – 23 с.

Рецензенти:

Запотоцький С.П. доктор географічних наук, професор кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мішин О.В. кандидат політичних наук, доцент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до публікації Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 1 від «4» вересня 2026 року)

Дисципліна «Теорія географічного країнознавства та регіонознавства» присвячена вивченню сучасних теорії та концепцій географічного країнознавства та регіонознавства, міждисциплінарних підходів (цивілізаційний, світ-системний, геометрія сил (power geomentry), типології країн світу, визначенню закономірностей Світового Порядку (World Order) та Світової Економіки (World Economy) у світлі особливостей функціонування геосвітів (Realmi) Африки.

Зміст навчально-методичного комплексу розкриває структуру дисципліни «Теорія географічного країнознавства та регіонознавства», основні навчальні цілі та програмні результати, містить розгорнуту програму дисципліни

Рекомендовано для студентів які здобувають освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра освітньо-наукової програми «Африканістика» зі спеціальності С6 Географія та регіональні студії географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА ТА РЕГІОНОЗНАВСТВА»	4
РОЗГОРНУТА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ	
Змістовна частина 1 Концептуальні засади сучасного країнознавства й регіоназнавства	
Тема 1. Наукові поняття, терміни й категорії географічного країнознавства та регіоназнавства	14
Тема 2. Класифікаційна схема географічних світів. Критичний аналіз класичних типологій регіонів та країн	15
Тема 3. Закономірності Світового порядку й Світової економіки: позиціонування країн Африки	16
Змістова частина 2: Міждисциплінарні підходи у країнознавчих та регіоназнавчих студіях: африканський контекст	
Тема 4. Сутність цивілізаційного підходу та дискурс афроцентризму	17
Тема 5. Африка у світлі світ-системного аналізу І.Валлерстайна: критична рецепція та проблема «виключених» просторів	17
Тема 6. Геометрія сил сучасної архітектури світу: глобальні та тіньові гравці в Африці	18
Тема 7. Українська криза: погляд з Африки та стратегічні інтереси України	19
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ВИНЕСЕНИХ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	21

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА ТА РЕГІОНОЗНАВСТВА»

1. Мета дисципліни: сформувати у студентів розуміння та здатність до застосування географічних, міждисциплінарних країно- та регіонознавчих теорій та концептів з позицій геополітичної та гео економічної територіальності, комплексності, гуманістичності тощо задля розв'язання різнопрофільних задач дослідницького та інноваційного характеру, формулювання проблематики оригінальних досліджень, в контексті особливостей Африки та її регіонів/країн зокрема.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

- 1) Розуміння багатоманітності світу й ролі країнознавства та регіонознавства у його дослідженні;
- 2) Навички роботи з літературними та статистичними джерелами
- 3) Розуміння й вміння застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи досліджень.

3. Анотація навчальної дисципліни: Навчальна дисципліна “Теорія географічного країнознавства та регіонознавства” є складовою освітньо-наукової програми “Африканістика” підготовки фахівців за освітнім рівнем “Магістр” галузь знань С “Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини”, спеціальності С6 “Географія та регіональні студії”, є обов’язковою і викладається студентам у 1 семестрі в обсязі 4 кредити ECTS. Дана навчальна дисципліна присвячена вивченню сучасних теорії та концепцій географічного країнознавства та регіонознавства, міждисциплінарних підходів (цивілізаційний, світ-системний, геометрія сил (power geometry), типології країн світу, визначенню закономірностей Світового Порядку (World Order) та Світової Економіки (World Economy) у світлі особливостей функціонування геосвітів (Realms) Африки.

4. Завдання (навчальні цілі) вивчення дисципліни: передбачають, ознайомлення й формування у студентів розуміння сучасних теоретико-концептуальних засад країнознавчих та регіонознавчих студій на засадах критичного мислення; здатності застосовувати міждисциплінарні підходи з позицій геополітичної та гео економічної територіальності, комплексності, гуманістичності, врахування соціально-економічних та природних закономірностей формування та розвитку регіонів для дослідження та інтерпретації просторових процесів і явищ; здатності ідентифікувати, аналізувати та пояснювати специфіку просторових взаємозв'язків, проблем та тенденцій розвитку на глобальному, регіональному та рівні країн/держав (Африки), зокрема сформулювати/поглибити:

- Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК01);
- Здатність проводити дослідження на відповідному рівні (ЗК06);
- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК08);
- Здатність до використання географічних та дотичних до них теорій та концепцій взаємодії людини та довкілля, просторової (територіальної) організації суспільства, сталого регіонального та міського розвитку, збалансованого природокористування, ландшафтного різноманіття, просторового планування, врахування соціально-економічних та природних закономірностей формування та розвитку регіонів для дослідження та інтерпретації просторових процесів і явищ (СК01);
- Здатність до комплексного просторового мислення, дослідження просторових (територіальних) відношень та взаємодії на глобальному, регіональному та локальному рівнях (СК03);
- Здатність ідентифікувати, аналізувати та пояснювати просторові взаємозв'язки, тенденції розвитку просторових процесів і явищ, просторові трансформації (СК06).

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність*)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	Наукові поняття, терміни й категорії географічного країнознавства та регіоназнавстві	Лекція, семінарське заняття	Бліц-опитування, іспит	4%
1.2.	Класифікаційну схему географічних світів	Лекція, семінарське заняття		4%
1.3.	Підходи та сутність кількісних та якісних типологій країн світу	Лекція, семінарське заняття		4%
1.4.	Концептуальні засади аналізу закономірностей Світового порядку	Лекція, семінарське заняття		4%
1.5.	Концептуальні засади аналізу закономірностей Світової економіки	Лекція, семінарське заняття		4%
1.6.	Концептуальні засади аналізу цивілізаційного підходу	Лекція, семінарське заняття		4%
1.7.	Концептуальні засади аналізу світ-системного підходу	Лекція, семінарське заняття		4%
1.8.	Сутність складових геопозиціонування держави/регіону	Лекція, семінарське заняття		4%
2.1.	Здійснювати пошук та оброблення інформації в контексті критичного аналізу дискурсу країно- та регіоназнавчих студій	Семінарське заняття, самостійна робота, дискусія	Письмові анотації - огляди, дискусія	6%
2.2.	Систематизувати й синтезувати характеристики країни/держави/регіону застосовуючи концепцію "сенса місця"	Семінарське заняття, самостійна робота, дискусія	Контент аналіз mind-мапування, виступ, аргументації в процесі дискусій, іспит	6%
2.3.	Застосовувати ключові положення цивілізаційного підходу до країно-/регіоназнавчої характеристики на різних таксономічних рівнях	Семінарське заняття, самостійна робота, дискусія	Аналітична довідка, виступ, дискусія	6%

2.4.	Застосовувати ключові положення світ-системного підходу до країно-/регіонознавчої характеристики на різних таксономічних рівнях	Семінарське заняття, самостійна робота, дискусія	Аналітична довідка, виступ, дискусія	6%
2.5.	Застосовувати прийоми та способи критичного аналізу до виявлення суттєвих характеристик країни/держави/регіону в глобальному контексті	Семінарське заняття, самостійна робота, дискусія	Контент аналіз mind-мапування, захист індивідуального дослідного завдання, іспит	6%
2.6.	Застосовувати прийоми та способи критичного аналізу до виявлення суттєвих характеристик країни/держави/регіону в регіональному контексті.	Семінарське заняття, самостійна робота, дискусія	Контент аналіз mind-мапування, захист індивідуального дослідного завдання, іспит	6%
2.7.	Застосовувати прийоми та способи критичного аналізу до виявлення суттєвих характеристик країни/держави/регіону в контексті національних (внутрішніх) особливостей розвитку.	Семінарське заняття, самостійна робота, дискусія	Контент аналіз mind-мапування, захист індивідуального дослідного завдання, іспит	6%
2.8.	Застосовувати критичне мислення до вирішення пошукових, дослідних завдань з визначення ключових проблем розвитку країни/держави/регіону.	Семінарське заняття, самостійна робота, дискусія	Контент аналіз mind-мапування, захист індивідуального дослідного завдання, іспит	6%
3.	Комунікація: вдосконалення практичних навичок усної та письмової презентації результатів, аргументації та рецензування результатів ґрунтування висновків самостійної роботи та індивідуального дослідного завдання.	Доповідь на семінарі, участь у дискусії	Контент та дискурс аналіз письмових та усних презентацій, аргументації в процесі дискусій	10%
4.	Автономність та відповідальність: здатність до організації навчання й виконання завдань до самостійної роботи, у т.ч. індивідуального дослідного завдання змістовно й вчасно, відповідального формулювання аргументації, обґрунтування й обстоювання власної точки зору на	Доповідь на семінарі, участь у дискусії	Релевантність та валідність письмових та усних презентацій, аргументації в процесі дискусій,	10%

основі релевантного та критичного застосування наукових засад й принципів дослідної діяльності з дотриманням академічної доброчесності.		індивідуально о дослідного завдання	
---	--	---	--

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код)																			
Програмні результати навчання (назва)	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.7	2.8	3	4	
1. Розуміти та релевантно застосовувати комплексне просторове мислення, географічні та дотичні до них теорії та концепції для визначення, аналізу та комплексної оцінки просторових взаємозв'язків та трансформацій, тенденцій розвитку природних та суспільних процесів і явищ на глобальному, регіональному та локальному рівнях (ПРН1)	+	+	+	+	+	+	+	+										+	
2. Вміти обгрунтовувати застосування соціально-економічних та природних закономірностей та оцінювати фактори, що впливають на економічну, соціальну, культурну та політичну динаміку розвитку та взаємодій на глобальному, регіональному та локальному рівнях (ПРН2)									+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	

7. Схема формування оцінки.

Рівень досягнення усіх запланованих результатів навчання визначається за результатами бліц-опитувань, рівня виконання аналітичних завдань, усних презентацій/виступів на семінарських заняттях, участі у дискусіях та захисті індивідуального дослідного завдання, іспиту.

Питома вага результатів навчання у підсумковій оцінці за умови її опанування на належному рівні така:

результати навчання 1.1.- 1.8 (знання) до 4% за кожний;

результати навчання 2.1.-2.8 (вміння) до 6% за кожний;

результати навчання 3 (комунікація) до 10%

Результати навчання 4 (автономність і відповідальність) - до 10%

7.1. Форми оцінювання студентів:

У курсі передбачено дві змістовні частини. Заняття проводяться у формі лекцій та семінарських занять. Завершується дисципліна іспитом.

Семестрове оцінювання: кількість балів, що студент отримує протягом семестру є сумою балів, які були отримані при оцінюванні бліц-опитувань (після кожної змістовної частини), роботи на семінарських заняттях, виконанні завдань для самостійної роботи, індивідуального дослідного завдання та його захисту.

7.2. Організація оцінювання: тематичні бліц-опитування проводяться по завершенні кожної зі змістовних частин у тестовій формі; виконання завдань для самостійної роботи, індивідуального дослідного завдання та робота на семінарських заняттях оцінюються по виконанню, відповідно до графіка проведення занять.

Оцінювання за формами контролю:

	ЗЧ1		ЗЧ2	
	Min. – 18 балів	Max.– 30 балів	Min. – 18 балів	Max.– 30 балів
Бліц-опитування	«3» x 1 = 3	«6» x 1 = 6	«3» x 1 = 3	«6» x 1 = 6
Семінарські заняття, захист завдань для самостійної роботи	«4» x 3 = 12	«6» x 3 = 18	«2» x 4 = 12	«4,5» x 4 = 18
Презентація індивідуального дослідного завдання	«3» x 1 = 3	«6» x 1 = 6	«3» x 1 = 3	«6» x 1 = 6
«1» мінімальна/максимальна оцінку, яку може отримати студент.				
1 - мінімальна/максимальна залікова кількість робіт чи завдань.				
* – усі завдання для самостійної роботи мають пошуково-аналітичний характер				

Умови допуску до іспиту: рекомендований мінімум для допуску до іспиту - 36 балів. Для студентів, які набрали сумарно меншу від 36 балів (*рекомендований мінімум*) кількість, обов'язковою умовою для отримання допуску для іспиту є доопрацювання результатів завдань для самостійної роботи та індивідуального дослідного завдання, що додатково оцінюється викладачем.

Підсумкове оцінювання у формі іспиту проводиться письмово. Максимальна кількість балів під час іспиту – 40, мінімальна кількість балів, що додаються до семестрових - 24 (*60% максимальної кількості балів, відведених на іспит*).

Загалом формування оцінки спирається на “Положення про організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка” (друга редакція), що введено в дію наказом ректора №170-32 від 11 квітня 2022 року.

7.3. Шкала відповідності оцінок

За національною шкалою	За 100-бальною шкалою
Відмінно	90-100
Добре	75-89
Задовільно	60-74
Незадовільно	0-59

8. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінарські заняття	амостійна робота
Частина 1. Концептуальні засади сучасного країнознавства й регіоназнавства				
1	Вступ Тема 1. Наукові поняття, терміни й категорії географічного країнознавства та регіоназнавства.	2	2	12
2	Тема 2. Класифікаційна схема географічних світів. Критичний аналіз класичних типологій регіонів та країн	2	2	12
3	Тема 3. Закономірності Світового порядку й Світової економіки: позиціонування країн Африки	2	2	12
Частина 2. Міждисциплінарні підходи у країнознавчих та регіоназнавчих студіях: африканський контекст				
4	Тема 4. Сутність цивілізаційного підходу та дискурс афроцентризму	2	2	12
5	Тема 5. Африка у світлі світ-системного аналізу І.Валлерстайна: критична рецепція та проблема «виключених» просторів	2	2	14
6	Тема 6. Геометрія сил сучасної архітектури світу: глобальні та тіньові гравці в Африці	2	2	14
7	Тема 7. Українська криза: погляд з Африки та стратегічні інтереси України	2	2	14
	ВСЬОГО	14	14	90

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекцій – 14 год.

Семінарські заняття – 14 год.

Самостійна робота – 90 год.

Консультації - 2 год.

9. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Основні

1. Іваненко Д., Кіптенко В. Африканістика в українському науковому дискурсі: огляд публікацій 2000-2024 років. *Географія та туризм: Збірник наукових праць*. Випуск 79. 2025. С. 66-76.
2. Олійник, Я. Б., Яценко, Б. П., & Любіцева, О. О. *Географічне країнознавство*. ВПЦ "Київський університет". 2015
3. Meredith, M. *The State of Africa. A History of the Continent Since Independence* (2nd edition). Simon & Schuster. 2011.
4. de Blij H. J., Muller P. O. *Geography: Realms, Regions, and Concepts*. 16th Edition. Wiley, 2014.
5. Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M., Whatmore S. (Eds.). *The Dictionary of Human Geography*. 5th Edition. Wiley-Blackwell, 2009.
6. Wallerstein I. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press, 2004.

Додаткові

7. Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір. ВПЦ Київського університету, Київ, За ред. В.К. Кіптенко, Б.П. Яценка, Київ, 2013, 255 с.
8. Мішин О., Олійник Ю. Геостратегічний вектор України в Африці: виклики багатополярного світу. // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2024. Вип. 2 (83). С. 45-52.
9. *Регіоназнавство : підручник / М.С.Дорошко, П.М.Ігнат'єв, Б.О.Черкас та ін.[за заг. ред. М.С.Дорошка]*. 2-е вид., переробл. і доповн. –К. : Видавництво «Укрбланковидав», 2017. – 492 с.
10. Хома Н. М. Проблеми та бар'єри реалізації африканського вектора зовнішньої політики України в умовах російської агресії. // *Регіональні студії*. 2025. № 34. С. 112-119.
11. Яценко Б.П., Бабарицька В.К. «Країнознавство. Основи теорії: новч.посібник.- Київ; в-во Либідь, 2009. - 320 с.
12. Baseday Mattias. *Rethinking African Studies: Four Challenges and the Case for Comparative African Studies* (2020) *Africa Spectrum*, 55(2), 194-206.
13. Benjamin J. The erasure of East Africa in world-systems theories: Indian Ocean networks vs. Eurocentric core. // *Journal of African History & Geography*. 2006. Vol. 14, No. 3. P. 201-218.
14. Benjamin Ofori-Amoah, *Africa's Geography Dynamics of Place, Cultures, and Economies*, 2019.
15. Berger Peter L., Huntington Samuel P. et.al. *Many Globalizations: Cultural Diversity in Contemporary* 2002. World. Oxford University Press.
16. Blaut J. M. *The Colonizer's Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History*. New York: Guilford Press, 1993.
17. Brautigam D. *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
18. Chian S. Deconstructing world-system assumptions in sub-Saharan contexts. // *African Geographical Review*. 2025. Vol. 44, No. 1. P. 12-29.
19. Chian S., Ndi A. Can capitalist 'core' survive the history driving development in the African 'periphery'? Re-evaluating Immanuel Wallerstein's world systems analysis. // *Review of African Political Economy*. 2018. Vol. 45, No. 156. P. 289-304.
20. Christopher S. Clapham. *Africa and the International System The Politics of State Survival*, 1996
21. Clapham, C. (1996). *Africa and the international system: The politics of state survival*. Cambridge University Press.
22. Dipama S., Herzberger-Fofana P. The New Scramble for Africa: EU, China, and Emerging Powers in Sahelo-Saharan Region. // *African Policy Briefs*. 2024. No. 18. P. 4-15.

23. Donald Rothchild, John W Harbeson Africa in World Politics Constructing Political and Economic Order
24. Kaplan R. D. The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate. New York: Random House, 2012.
25. Kaplan Robert D. The Loom of Time. Between Empire and Anarchy, from the Mediterranean to China. 2023. Random House.
26. Kumah-Abiwu F. Afrocentricity as a methodological tool for decolonizing regional studies. // Journal of Black Studies. 2023. Vol. 54, No. 4. P. 311-329.
27. Links S., Soule F. African Agency in the era of multipolar competition: Balancing between superpowers. // Global Governance. 2024. Vol. 30, No. 2. P. 175-194.
28. Lopez C. Africa Transformation: Beyond Aid and Towards Economic Geographies. Addis Ababa: UNECA, 2019.
29. Luís Mah, Niall Duggan, Toni Hastrup The Routledge Handbook of EU-Africa Relations, 2020.
30. Marshall T. Prisoners of Geography. Ten Maps that Explain Everything About the World. Scribner. NY. 2016.
31. Marshall T. The Power of Geography. Ten Maps That Reveal The Future of Our World. Scribner. NY. 2021.
32. Mazama A. (Ed.). The Afrocentric Paradigm. Trenton: Africa World Press, 2003.
33. Meredith M., Fortunes of Africa A 5,000 Year History of Wealth, Greed and Endeavour, 2014.
34. Raafat O. African media narratives on the Russo-Ukrainian war: Determinants and shifting trends. // African Security Review. 2025. Vol. 34, No. 1. P. 89-104.
35. Ramani S. Russia in Africa: A Resurgent Great Power or a Bellicose Pretender? Oxford: Oxford University Press, 2023.
36. Shai Kgothato B. Scholarship on African Studies: Confronting the limitations of Eurocentric epistemologies. // Alternation. 2022. Vol. 29, No. 2. P. 45-67.
37. Sharma B. Africa in 54 Words. People, places, principles. (2024) BlueRose oNe.
38. Vamo Soko, Bintu Zahara Sakor. The geopolitics of the Sahel: Structural shifts, US policy, and regional security dynamics. // African Security. 2025. Vol. 18, No. 2. P. 142-165.
39. W. E. B. Du Bois, Africa, Its Geography, People and Products and Africa-Its Place in Modern History, The Oxford, 2014. Accessible: <https://archive.org/details/africa-its-geography-people-and-products-and-africa-its-place-in-modern-history-the-oxford-w>
40. Zeleza, P. T. The pasts and futures of African studies and area studies. Ufahamu: A Journal of African Studies, 1997. 25(2), 5–41.

РОЗГОРНУТА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА

Тема 1. Наукові поняття, терміни й категорії географічного країнознавства та регіоназнавства

Мета: Деконструювати базовий категоріальний апарат дисципліни, розкрити еволюцію об'єктно-предметного поля країнознавчих студій від класичних описових моделей до парадигм критичного країнознавства та гуманітарної географії.

Зміст лекції: критичне переосмислення фундаментальних дефініцій «країна», «держава», «територія» та «регіон» в епоху постмодерну; генеза країнознавчого аналізу: від класичної «районної школи» та територіально-комплексного підходу до проблемного країнознавства, що фокусується на ключових вузлових суперечностях розвитку територій; інтеграція географічних, економічних, політичних та соціо-антропологічних вимірів у комплексних регіональних студіях; концепт «*Sense of Place*» (сенси місця), що походить із гуманістичної та поведінкової географії і розкриває простір не лише як геометричну чи адміністративну структуру, а як суб'єктивне, емоційне та соціокультурне конструювання дійсності; аналіз інтелектуального феномену «*Idea of Africa*», виявляючи, як зовнішні колоніальні та постколоніальні дискурси формували упереджені географічні образи континенту; середовище суспільного розвитку як інструмент подолання тривалого дуалізму між фізико- та економіко-географічними підходами шляхом аналізу ко-еволюційних результатів взаємодії природи та соціуму; системно-структурний підхід для виявлення реального просторового «устрою» країн.

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання в підготовці до семінару:

1. Еволюція просторових уявлень: від галузевого регіоналізму до синтетичного ландшафтного підходу.
2. Концепція «*Sense of Place*»: суб'єктивні та об'єктивні виміри географічного простору.
3. Категорії критичного країнознавства: деконструкція поняття «периферійність».

Перелік завдань для самостійної роботи:

Завдання 1: Складання ментальної карти (*mind mapping* у сервісі Miro) категоріального апарату гуманітарно-образного підходу на основі аналізу статті «*Africa (Idea of)*» з *The Dictionary of Human Geography*.

Завдання 2: Заповнення «матриці академічного читання» (за методом REAP) для виявлення інформаційних конфліктів у визначеннях меж Африканського геосвіту.

Тема 2. Класифікаційна схема географічних світів. Критичний аналіз класичних типологій регіонів та країн

Мета: Сформувати критичне розуміння макрорегіонального поділу глобального простору, опанувати класифікаційні критерії геосвітів та деконструювати європоцентричні підходи в типізації країн.

Зміст лекції: ієрархічна структура географічного простору, де найвищою одиницею районування виступає геосвіт (*Realm*) за концепцією Г. де Блія; якісні (історико-культурні, цивілізаційні, ментальні) та кількісні (демографічні, макроекономічні) критерії, що покладені в основу виділення геосвітів; динаміка меж та внутрішня структура Африканських геосвітів; критичний розгляд класичних європоцентричних типологій, які тривалий час таврували країни Африки за допомогою лінійних індексів «недорозвиненості»; потенціал сучасного проблемного країнознавства та поліструктурного аналізу господарства, де територіальна, соціально-економічна та галузева структури розглядаються у взаємозв'язку із локальними соціокультурними відносинами.

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання в підготовці до семінару:

1. Концепція геосвітів (*Realms*) Г. де Блія: критерії виділення та рухливість меж.
2. Поліструктурність господарства країн Глобального Півдня.
3. Критика кількісних індексів розвитку (ІПР, ВВП) під час аналізу специфіки країн Субсахарської Африки.

Перелік завдань для самостійної роботи:

Завдання 1: На основі платформи *Africa in Data* здійснити сканування (*scanning*) та порівняльний аналіз структурних параметрів територіальних систем двох країн Африки (на вибір).

Завдання 2: Сформулювати 3 (pro) + 3 (con) аргументи щодо життєздатності використання класичних західних економічних типологій для аналізу сучасної Африки.

Тема 3. Закономірності Світового порядку й Світової економіки: позиціонування країн Африки

Мета: Дослідити трансформацію сучасного Світового порядку, просторову організацію глобальних ланцюгів доданої вартості та визначити стартові умови позиціонування країн Африки в цих процесах.

Зміст лекції: закономірності розвитку Світового Порядку (*World Order*) та Світової Економіки (*World Economy*) в умовах переходу від біполярності до поліцентричного світу; просторова архітектура глобальних ринків сировини та технологій, місце периферійних і напів-периферійних регіонів у міжнародному поділі праці; регіоналізація глобальних проєктів та вплив глобальних процесів на внутрішню структуру країн; проблемне поле африканістики в контексті стратегічних інтересів України; інструменти практичного втілення українських національних інтересів, зокрема роль нашої держави як гаранта глобальної продовольчої безпеки на тлі спровокованих криз; методологічна основа для майбутнього індивідуального дослідного завдання (ІДЗ) студентів: замовники аналітичного продукту (МЗС, експортери) та зв'язок академічного знання з розробкою прикладних пропозицій.

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання в підготовці до семінару:

1. Трансформація Світового порядку: від моноцентризму до багатополлярності.
2. Продовольча безпека як чинник глобальної геополітики та місце України й країн Африки.
3. Потенційні замовники країнознавчої аналітики в Україні: державний та приватний сектори.

Перелік завдань для самостійної роботи:

Завдання 1: Застосувати метод PQIRST (Preview, Question, Read, Summary, Test) для опрацювання аналітичних матеріалів аналітичних центрів (ADASTRA, Інститут глобальної політики тощо) щодо економічної присутності України в Африці.

Завдання 2: Письмове обґрунтування актуальності дослідницької пропозиції (для майбутнього ІДЗ) за лінійною модельною схемою запитань (*Що? Де? Хто?*).

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА 2. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ У КРАЇНОЗНАВЧИХ ТА РЕГІОНОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ: АФРИКАНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Тема 4. Сутність цивілізаційного підходу та дискурс афроцентризму

Мета: Сформувати навички критичного аналізу цивілізаційних теорій, розкрити сутність афроцентричної парадигми та виявити їхні внутрішні суперечності.

Зміст лекції: цивілізаційний вимір суспільно-географічних процесів; концепції локальних цивілізацій та просторові межі Африканської цивілізації; роль релігійного, етнічного та мовного чинників у формуванні її коду; критичний аналіз парадигми афроцентризму не лише як інтелектуального конструкту, а як радикальної спроби деколонізації гуманітарного знання, яка вимагає розглядати африканців як активних суб'єктів (*agents*) власної географії та історії, а не як пасивних об'єктів зовнішнього спостереження; суперечливість зазначеного дискурсу: ризики самоізоляції, методологічного радикалізму та складнощі його практичної конвертації у реальні геоекономічні стратегії сучасних держав.

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання в підготовці до семінару:

1. Концепція «Зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтон: погляд з Африки.
2. Методологічна структура Афроцентричної парадигми Ама Мазама.
3. Внутрішні суперечності та обмеження афроцентричного дискурсу.

Перелік завдань для самостійної роботи:

Завдання 1: Підготувати 3 письмові тези-відповіді на запитання: «У чому полягає суперечливість дискурсу афроцентризму?»

Завдання 2: Розробити концептуальний блок ідеї своєї магістерської пропозиції (*Research Proposal*) «Африка — сенс досліджень».

Тема 5. Африка у світлі світ-системного аналізу І. Валлерстайна: критична рецепція та проблема "виключених" просторів

Мета: Опанувати архітектуру світ-системного аналізу, дослідити процеси інституціоналізації африканської периферії та здійснити критичну рецепцію

європоцентричних обмежень цієї теорії (зокрема, проблеми теоретичного «виключення» або ігнорування окремих регіональних моделей) в африканістичному контексті.

Зміст лекції: тріадична структура капіталістичної світ-економіки Іммануїла Валлерстайна: «ядро», «напів-периферія» та «периферія»; історичні етапи «примусового» включення африканського континенту до глобальної системи через механізми нееквівалентного обміну сировини на капітал; критична рецепція такої моделі з позицій африканістики; «виключені» або «абстраговані» просторів (*erasure*), ігноруючи унікальну самодостатню історію та географію цілих регіонів (наприклад, Східної Африки), чий багатовіковий індійськоокеанський торговельний мережі функціонували поза логікою європейського капіталістичного ядра; спроможності периферії до трансформації самого ядра; лінійної моделі критичних запитань (функції *Analysis & Evaluation*) щодо того чи можна вважати базові припущення Валлерстайна обмеженими в епоху глобальних геоекономічних зрушень.

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання в підготовці до семінару:

1. Тріада Валлерстайна та сучасні процеси «периферійності» в Субсахарській Африці.
2. Концепція Дж. Бенджаміна про «виключення» Східної Африки у світ-системних теоріях.
3. Чи існують в Африці держави «напівпериферії»? (Аналіз кейсу ПАР та Нігерії).

Перелік завдань для самостійної роботи:

Завдання 1: Сформулювати письмово 3 аргументовані тези щодо очевидних обмежень теорії світ-системного аналізу за умови урахування африканського контексту.

Завдання 2: Провести критичне опрацювання статті Chian S. за алгоритмом *SQR3* (*Survey, Question, Read, Recite, Review*).

Тема 6. Геометрія сил сучасної політичної архітектури світу: Глобальні та нові гравці в Африці

Мета: Навчити магістрів аналізувати стратегії глобальних (США, Китай, ЄС) та ревізіоністських/нових акторів (РФ, Туреччина, ОАЕ, середні держави ЄС) на континенті, оцінюючи рівень африканської суб'єктності (*agency*).

Зміст лекції: аналіз сучасної поліцентричної «геометрії сил» та нового етапу боротьби за ресурси й вплив в Африці (*The New Scramble for Africa*); асиметричні моделі експансії: інфраструктурна та кредитна політика Китаю, безпековий та міграційний дискурс ЄС, стратегічні ініціативи США; нові гравці: Туреччина та ОАЕ; гнучкі інвестиційні та релігійно-культурні інструменти; прагматична нішева політика середніх держав ЄС (Польща, Угорщина, Італія); деконструкція стратегії РФ на континенті: «войовничий претендент» (*bellicose pretender*), ПВК, безпековий шантаж та дезінформація для витіснення Заходу; концепція «*African Agency*»: наскільки й які саме країни Африки здатні обернути суперництво великих держав на власну геоекономічну користь.

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання в підготовці до семінару:

1. Китайська модель в Африці.
2. Російська присутність в Африці: «велика держава» чи «войовничий претендент».
3. Нішеві стратегії Туреччини, ОАЕ та країн Центрально-Східної Європи на континенті.

Перелік завдань для самостійної роботи:

Завдання 1: Сформулювати 3 письмові тези щодо особливостей африканської політики одного з гравців.

Завдання 2: Використовуючи техніку *Skimming & Scanning* академічних джерел, підготувати аналітичну довідку про вплив зміни політики США на країни Сахелю.

Тема 7. Українська криза: погляд з Африки та стратегічні інтереси України

Мета: Обґрунтувати пріоритети африканського вектору зовнішньої політики України в умовах війни, виявити проблеми реалізації нашого курсу та розробити інструменти комунікаційної протидії РФ на континенті.

Зміст лекції: проєкція національних інтересів України на Африканський континент в умовах повномасштабної російської агресії; проблеми реалізації африканського вектору дипломатії України: тривала інституційна відсутність, брак фінансових інструментів та необхідність долати тотальне інформаційне домінування РФ; наративи щодо війни в африканських країнах, європейський ціннісний вимір, прагматичні чинники: загроза продовольчої кризи через блокування експорту зерна, історична пам'ять про радянську підтримку

деколонізації (яку монополізувала РФ) та прагнення зберегти нейтралітет у межах логіки Глобального Півдня; інструменти «м'якої сили» України (*Grain from Ukraine* та гуманітарна дипломатія). Центральне завдання лекції — навчити студентів демонополізувати права РФ на радянську спадщину та доносити роль України в деколонізації Африки. Ця тема є фінальним акордом для завершення ІДЗ: студенти інтегрують концепт «Африка — сенс мого треку», захищаючи свої дослідницькі пропозиції магістерських дисертацій перед колегами.

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання в підготовці до семінару:

1. Проблеми реалізації африканського вектору України.
2. Демонополізація радянської спадщини та висвітлення ролі України в деколонізації Африки.
3. Діяльність недружніх держав (РФ, Білорусь) в Африці та методи протидії з боку України.

Перелік завдань для самостійної роботи:

Завдання 1: Сформулювати 3 аргументовані тези у відповідь на запитання: «Чим визначаються наративи щодо російсько-української війни в африканських країнах?».

Завдання 2: Фіналізація дослідницької пропозиції (*Research Proposal*) та підготовка її до презентації та процедури перехресного рецензування (*Peer Assessment*).

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ВИНЕСЕНИХ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Категорії «геопростір», «територія», «географічне місце» та їхня репрезентація на прикладі країн Африки.
2. Фізико-географічні особливості Африканського континенту, їхній вплив на суспільний розвиток та процеси «регіоналізації» країн.
3. Територіально-політичні системи різного таксономічного рівня та специфіка їхньої репрезентації в Африці.
4. Сучасні підходи до класифікації, типології та макрорегіонального поділу Африканського геосвіту.
5. Поняття «сенси місця» (*Sense of Place*) та концепт «*Idea of Africa*» у контексті критичного країнознавства.
6. Наведіть приклади та проаналізуйте відомі вам художні твори (література, кінематограф, арт-проекти), що репрезентують художньо-образну характеристику Африки, її окремих регіонів чи країн.
7. Прояви та впливи історичних етапів формування Світового порядку (*World Order*) на політико-географічний розвиток країн Африки.
8. Багатоаспектність цивілізаційних впливів на соціально-економічний та культурний розвиток країн Африканського континенту.
9. Сутність парадигми Афроцентризму: обґрунтуйте сильні та слабкі сторони цього дискурсу в межах сучасної науки.
10. Аргументуйте, чи справедлива в сучасному науковому просторі думка про «джентрифікацію» Африканських студій?
11. Африканський континент у контексті застосування критичного мислення до світ-системного підходу І. Валлерстайна та теорій залежності.
12. Проблема теоретичного «виключення» Східної Африки з європоцентричних світ-системних моделей.
13. Африка в контексті застосування критичного підходу до аналізу категорій «сили» («смайт-сила», «м'яка сила») та сучасної «геометрії сил».
14. Африканський контекст застосування критичного підходу до глобальної парадигми сталості та екологічного дисонансу.

15. Три ключові тези для репрезентації сучасних асиметричних впливів світу (глобальної політики та економіки) на країни Африки.
16. Актуальність досліджень наслідків повномасштабної війни РФ проти України в африканському геополітичному та геоекономічному контексті.
17. Проблеми та бар'єри реалізації африканського вектору зовнішньої політики України в умовах формування багатопольярної архітектури світу.

Навчально-методичне видання

Б.П. ЯЦЕНКО, В.К.КІПТЕНКО

**ТЕОРІЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА ТА
РЕГІОНОЗНАВСТВА**

**навчально-методичний комплекс
для студентів спеціальності
С6 Географія та регіональні студії**

Електронне видання